

УДК 821.161.2(092)Качкан

Л. Г. Мушкетик

ТВОРЧЕ ПОВНОЛІТТЯ ВІДОМОГО МИТЦЯ
(до 75-річчя від дня народження Володимира Качкана)

Оглядаючи життєвий шлях, творчий доробок Володимира Качкана, складно визначити, у якій саме царині найяскравіше розкрився його багатогранний талант, адже він є поетом, прозаїком і літературознавцем, освітянином і журналістом, етнологом і фольклористом, громадським діячем.

Володимир Атаназійович народився 12 серпня 1940 року в с. Рибне (нині – Тисменицького р-ну Івано-Франківської обл.). Закінчив технічне училище, а зго-

дом Івано-Франківський державний педагогічний інститут імені Василя Стефаника, де отримав професію філолога-викладача української мови і літератури (1967) та журналіста (1974). Працював кореспондентом, редактором, старшим редактором в обласному телерадіокомітеті, доцентом кафедри теорії і практики преси Інституту журналістики Київського державного університету ім. Тараса Шевченка, далі завідувачем кафедри, заступником директора Інституту (1972–1995).

З 1995 року В. Качкан завідує кафедрою українознавства Івано-Франківського державного медичного університету (нині – Івано-Франківський національний медичний університет). З 1990 року – професор, з 1993-го – академік АН вищої школи України.

В. Качкан є автором понад вісімдесяти книжкових видань: монографій, художніх і документальних книг, новел, оповідань, есеїв, повістей, романів, поезій, до двох тисяч публікацій у журнально-газетній періодиці України, інших країн. Його художні твори перекладено польською, німецькою, чеською, болгарською, словацькою та англійською мовами.

Зупинімося детальніше на науковому доробку митця, який цікавиться такими галузями, як історія і теорія української літератури, фольклористика, етнологія, історичне та літературне краєзнавство, культурологія, пресологія та ін.

Серед особистісних рис В. Качкана першочергово назвемо його глибокий патріотизм, любов до своєї великої й малої батьківщини, уболівання за власний народ, прагнення піднесення його мови та культури, морального оздоровлення шляхом повернення до сучасного обігу багатьох славних персоналій минулого. «Я поставив собі за мету підняти і повернути на українське поле десятки, сотні, тисячі забутих постатей, бо зрозумів, що лише тоді, коли наша наука на всіх галузевих рівнях поверне всіх видатних вчених, ми зможемо побачити, яка інтелектуальна можуть нашої нації», – писав він [1, с. 32]. Цей цвіт нації постав у його уяві в поетичному образі пшеничного колоска, зневаженого й занедбаного, який довго не міг ні піднятися, ні випростатися, однак згодом таки підвів голову, ожив і здолав чорний кукіль, і таким чином змогли прорости зерна істини, затоптані червоним кирзовим чоботом, здавалося б, назавжди. Символічним цей образ став у наші дні, коли червоний чобіт загрозливо навис над усією Україною.

Описуючи творчі долі людей, дослідник добре розуміє, що з окремих мозаїчних портретів складається велика картина, а саме історія нашої науки та культури: загальна, регіональна і, зрештою, загальнолюдська. Наш час є часом розвою регіоналістики, коли велику увагу, зокрема в історіографії, звертають на місцевих діячів і митців, часто забутих у великій історії. Слід зауважити, що в українській науці бракує різноманітних видань енциклопедичного, довідкового характеру, а також, так би мовити, скрупульозності в розкритті цих питань, різноджерельності у вивченні.

Досі немає й окремого видання з історії української фольклористики – від початків до сьогодення, – де було б простежено весь процес. Учений свідчить із цього приводу: «Переконаний: тільки персоналізація галузей науки є найперспективнішою, найневідкладнішою справою не поодиноких вчених, а передусім відділів науково-дослідних інститутів, регіональних центрів. Повернувши нації із забуття максимальну кількість персоналій, матимемо підставову можливість говорити і писати про неперервність традицій, про спадкоємність досвіду попередників, зрештою, – про процес у літературі, в культурі тощо» [1, с. 137].

Володимира Качкана можна назвати найяскравішим сучасним представником і утверджувачем напрями персоналізації у вітчизняній науці. У контексті антропологічного повороту, який нині переживає людство, цей напрям є особливо актуальним. Адже людина стає центром зацікавлень і вивчення різних галузей знання, що чималою мірою пояснюється проблемністю самої людини в час стрімких технологічних змін, втратою нею моральних цінностей, закоріненості в існуванні. Тому завданням ученого стало не лише простежити творчий внесок митців із суто наукового погляду, а пропустити їх через своє сприймання, дати їм людську, гуманістичну оцінку.

Науковій роботі дослідника сприяла його освітянська діяльність, він багато років поспіль займався викладацькою роботою. В Інституті журналістики Київського державного університету ім. Тараса Шевченка захистив докторську дисертацію з філології «Проблеми традицій і новаторства в публіцистиці» (1988). Тут він завідував кафедрою журналістської майстерності, редагував науковий «Вісник». В. Качкан добре розуміє, яким важливим є виховання нової української молоді на прикладах славних попередників. Він пише: «Певно, багато кому з молодого покоління українців не снилось і не гадалось, що потоплена в морі крові та безпам'ятства нашої не так далекої історії, зоря віри у новітнє воскресіння України як держави і його народу таки зійде понад лугами та байраками, дворами і горами, роздоллями українських степів – і заяріє на чистосиньому зводі неба благословенною провісницею та глашатайкою волі, свободи, честі і совісті нації. А нині з поміччю Творця і Оборонителя нашого ця віра возносить над сіробуденням наші душі, виповнює величною генною пам'яттю про предків і попередників їх святий досвід-подвиг» [16, с. 215]. Зазначимо, що під керівництвом ученого здобули кандидатські та докторські звання десятки пошукувачів, зокрема йому належить «одокторення» Л. Дунаєвської, О. Таланчук, О. Пономаріва та інших, він член спеціалізованої вченої ради по захисту докторських і кандидатських дисертацій з філологічних наук Київського національного університету імені Тараса Шевченка, пошукувачі вважають за честь мати його своїм опонентом.

Отже, у дослідницькій роботі В. Качкану став у нагоді й журналістський досвід, уміння спілкуватися, знаходити інформацію, виокремлювати найважливіше тощо. Його подорожі Україною, зустрічі з багатьма людьми вилилися в художньо-документальні есеї, повісті, що лягли в основу книг «Гори і доли» (1983), «Грона любові» (1993), «Дивосвіт» (1986), «Барви веселки» (1981), «Краси нев'януче пелюстя» (1991), «Житні дзвони» (1995) та ін.

З підсвідомих спонукань ученого до фольклористичної творчості можемо назвати, либонь, квіти в саду його дитинства, чудову природу рідного с. Рибного на Івано-Франківщині та прищеплену матір'ю і бабцею любов до пісні. Володимир Атаназійович згадує: «Народнопісенна українська стихія села (любов до народнопоетичної творчості прищепила мати Марія і бабуся Софія) – основа, відтак ця квітка розрослася у моїй душі, коли став записувати, вивчати, публікувати фольклорні надбання та наукові студії: усвідомлене заняття на терені української фольклористики, як науки, певно поглибило той романтичний струмінь характеру, що проявляється щедро в художній творчості – поетичній і прозовій» [16, с. 19]. Природа наділила його поетичним сприйманням дійсності й поетичним талантом, що розкрився в його численних віршах (збірки «Кетяги Рибнянської осені», 1995 р.; «Молитва опалого листа», 2000 р.; «Вогонь твоїх очей», 2005 р. та ін.). «Я за характером глибокий лірик», – писав він. Тож недарма В. Качкан науково вивчає прекрасне – це праця про Параску Хому, яку він, власне, «відкрив» [8]. Це пізніша робота «Жива глина» про Опішню [4]. А кандидатську дисертацію 1974 року, написану під керівництвом відомого фольклориста Олексія Дея в тогочасному Інституті мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського АН УРСР (нині – Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України), він присвятив фольклористичній діяльності М. Павлика («Михайло Павлик і уснопоетична народна творчість»). В. Качкан також є укладачем збірок пісень у записах Михайла Павлика [14] та Осипа Маковея [13].

Першими узагальнюючими виданнями з персоналістики стали роботи «У творчій майстерні видатних етнологів» (1993) та навчальний посібник із двох частин «Українське народознавство в іменах» (1994–1995), якими В. Качкан відновив у культурному житті – чи, як він каже, етнополі

України – постаті багатьох діячів минулого. До книг увійшли імена як знаних, так і маловідомих українців, більша частина яких походить із Західної України. Серед інших тут чимало фольклористів. Кожну персоналію вчений розкриває в її різноманітних виявах: це й біографічні факти, громадська діяльність, письменницька чи інша творчість, наукові праці, епістолярій тощо. Окрім того, він дає оцінку діяльності митця, виокремлює найважливіше. До прикладу, у розділі «Співатиму, поки гласу стане...» так пише про М. Костомарова: «Справді, розглядаючи українську етнографію не як суто літературознавчу дисципліну чи історію народознавства, а як одну з основних складових частин соціальної та політичної історії, національної самосвідомості й визвольної боротьби, М. Костомаров ішов, таким чином, до читачів із цілісною системою культурологічних, соціоісторичних і етнофілософських поглядів» [10, с. 43].

Намагання коротко підсумувати те найвагоміше, що дав своїм нащадкам той чи той діяч, часто виразняється в самій – нерідко образній – назві огляду про нього. Приміром, «Я одкрив сам собою українство» (невідомі віхи біографії Володимира Антоновича) чи «Творець золотого фонду етнології» (про Володимира Гнатюка). Здавалося б, уже багато відомо про невтомного збирача фольклорних багатств В. Гнатюка, однак В. Качкан поглиблює й урізноманітнює ці знання долученням фактів і цитат з його розлогого листування з іншими діячами української культури. Таким чином він знаходить нові грані, аспекти, штрихи до біографії й інших фольклористів.

Учений простежує долі цілих родин, приміром, це діяльність Заклинських («Незнищене древо Заклинських»). Вони також цікавилися фольклором, збирали та записували його. Так, Корнила Романовича доля закинула на Закарпаття, де він разом зі своїми учнями збирав місцевий фольклор і підготував збірку «Народні оповідання про давнину (Історія Під-

карпатської Русі в переказах)» (1925), яка є цінним не лише фольклорним, а й історичним джерелом.

Друга частина книги розпочинається аналізом творчості видатних закарпатців Юрія Венеліна-Гуци та Олександра Духновича. В. Качкан наголошує на внеску Венеліна в слов'янознавство, зокрема болгаристику, пише про різні сфери його зацікавлень. У дослідженні про Духновича автор висвітлює серед інших його зв'язки з галичанами, плідну культурно-освітню та іншу діяльність «людини всеукраїнського виміру», за словами Ю. Бачі, а не вузьконаціонального спрямування, як часто його зображують представники політично-го русинства.

Різнобічна діяльність Михайла Максимовича показана автором в одному з доволі розлогих розділів, де він підтверджує думку Павла Попова про те, що саме з Максимовича варто починати історію української фольклористики. Є тут і рядки про його зв'язки з іншими вченими, цитати про нього, тогочасний історичний та інший контекст. Цікавиться автор і видатним українським етнологом Федором Вовком, згадуючи, що він є чи не одним з перших українських дослідників, який започаткував комплексний підхід до етнографії.

В. Качкану вдалося розкрити й невтомну натуру Миколи Сумцова, надзвичайно широкий спектр його зацікавлень. Він писав: «Користуючись багатьма науковими методами, досліджуючи історію письменства, фольклору, етнографії, мистецтва, культури, він намагався зробити свої наукові відкриття максимально доступними для найширшого читача» [10, с. 105]. У згадуваних книгах є також огляди про М. Павлика, О. Маковея, К. Студинського, брата М. Грушевського Олександра, на якого раніше було накладене ідеологічне табу, та багатьох інших.

Праці дослідника позначені скрупульозністю, точністю. Він, де потрібно, завжди подає цілу низку псевдонімів і крип-

тонімів митця, згадує його зв'язки, спілкування з іншими діячами, немало в нього й цитат самого автора чи оцінок іншими його творчості. У кінці розділу знаходимо розлогу бібліографію по темі. Прикметно, що згадувані праці В. Качкана не лишилися серед вузького кола спеціалістів, а ввійшли до освітніх програм. Окрім того, свого часу відкрилася його авторська програма «Українське народознавство в іменах» спочатку на Українському радіо, а з вересня 1995 року – в ефірі Івано-Франківського обласного радіо.

Продовженням двотомної праці В. Качкана стала ціла серія книжок під значущою назвою «Хай святиться ім'я твоє. Історія української літератури і культури в персоналіях (XIX–XX ст.)» (підзаголовок перших томів варіюється), куди ввійшли оповіді про письменників, культурологів, редакторів, публіцистів, видавців, філософів, політологів, художників, педагогів, літературознавців, мовознавців, фольклористів, громадських діячів. Про мету своєї праці автор писав: «В історії українського народу було немало соціальних катаклізмів, трагічних поворотів і западин його долі, в історії загальнонародної літератури і культури залишилося чимало “білих плям” і “темних місць”, що блискуче й понині ілюструють поширену недосвідченість, примітивність світогляду достатньої частини населення. Не вина багатьох і багатьох українців, а біда в тому, що десятиліттями були позбавлені найціннішого, до чого прагне свідомо людина все життя, – знань, правдивих і багатючих знань про істинний літературно-мистецький процес, що мав місце в Україні, зокрема на західноукраїнських землях, у віддалені від нас, та й не такі уже далекі часи» [16, с. 344].

Кожна книжка – нині вже опубліковано десять томів – повертає читачеві низку невідомих, замовчуваних чи забутих імен визначних людей української історії та культури. Усе це – на основі різноманітної інформації, вивчення архівів та епістолярної спадщини, що знаходяться не лише в державних

установах, а й у приватних зібраннях, багаті документації, щоденникових записів, автографів творів, спогадів, свідчень людей. Сам автор згадує серед джерел бібліотеки і архіви Києва, Львова, Москви, Санкт-Петербурга та інших міст, йому вдалося оприлюднити, як він каже, «мертвий капітал спецсховищ академічних бібліотек». У додатках учений наводить чимало різних артефактів: фотографії, факсиміле документів, листів, протоколів тощо. Є тут і свідчення на основі раритетних видань. «Фактично, Качкан спромігся на створення об'ємного авторського довідника з історії української культури ХІХ – першої половини ХХ ст. “Енциклопедія Володимира Качкана” так можна охарактеризувати зроблене дослідником», – писав Є. Баран [1, с. 96].

Починаючи з третього тому кожна книжка має іменний та інші покажчики, які полегшують користування виданням. У томах також знаходимо висвітлення і фольклористичної діяльності вчених, зокрема П. Куліша, В. Антоновича, М. Драгоманова, М. Павлика, А. Кримського та багатьох інших, навіть цілих родин – Заклинських, Лепких, Гординських.

Есеї В. Качкана нагадують картини, вони написані ніби мазками: одні більш виразні, яскраві, інші – притлумлені, мовби на задньому плані. Вони наче спонукають задуматися, домислити щось своє, доповнити власними роздумами. Барвистою є їхня мова, трапляються й авторські неологізми, вигадливі назви, несподівані звороти, однак тут немає штучності, надуманості, а навпаки – вони розцвічують оповідь, допомагають емоційніше сприйняти і запам'ятати сказане.

Розкидані по світах українці діаспори постають в уяві В. Качкана як зерна-ягоди з куща червоної калини, про них ідеться в книзі «Нев'януча галузка калини» (2010). Далеко за межі вітчизни закинула доля й Зенона Кузеля, про якого й не згадували в радянські часи, однак це була людина європейського світогляду й освіченості, учений-енциклопедист, мо-

вознавець, фольклорист, лексикограф, бібліограф, публіцист, громадський діяч. Етнологічні інтереси З. Кузели були досить розлогіми: різножанровий фольклор (обрядовий, дитячий, балади, загадки, перекази), народні вірування, історія фольклористики, методи збирання фольклорно-етнографічного матеріалу, порівняльні студії, антропологія та ін. В. Качкан справедливо наголошує на його внеску в компаративістику: на величезному порівняльному матеріалі З. Кузеля пише дослідження одного баладного сюжету на тему «хлопець перебирається в жіночу одіж»; дуже розлогою є праця, присвячена мотивам і сюжетам про угорського короля Матяша Корвіна у слов'ян, шляхам їх запозичень і переробок.

В. Качкан урізноманітнює текст наведенням листів та цитувань з них, що теж належить до творчої манери дослідника. У розділі про М. Драгоманова він правильно розставляє акценти щодо його народознавчих зацікавлень, виокремлює основні думки, актуальні й дотепер, наголошує на маловивченості деяких праць дослідника тощо. На його думку, численна кількість його культурологічних, міфологічних, історіософських оглядів, есеїв, начерків так і залишилася у вигляді публікацій у періодиці або в мало кому нині доступних наукових збірках. Зауваги В. Качкана зацікавлюють, спонукають науковців у майбутньому вивчати ці «білі плями».

Сам він розкрив багато таких невідомих фактів завдяки зверненню до епістолярію дослідників, про який забувають у нашу добу комп'ютерів та Інтернету. Проте ці папери несуть у собі великий інформаційний заряд, допомагають краще зрозуміти дух часу. В. Качкан писав: «З багатої літератури та культури світу є такі важливі сторінки історичного минулого, що саме в епістолярних текстах являють через століття своїм вдячним нащадкам безцінні факти поступу народу до світла правди, справедливості. У нерідко пожовклих від часу листах закодовано думку, погляд на те чи інше суспіль-

не, громадське явище або ж приватний спосіб життєдіяльності. Добувається ключиком пізнання до скрині духовного набутку кращих представників нації, її чоловічих проводарів, а часто-густо й рядових “чорноробів” історії, і перед тобою творча уява ніби розпростирає розмотаний на деталі час, його атрибути» [16, с. 6]. Епістолярію присвячено й окрему книгу В. Качкана [3].

В. Качкан серед інших уклав також фундаментальний бібліографічний покажчик про закарпатського фольклориста І. Хланту, який усе своє життя присвятив збиранню й вивченню фольклору свого краю, підготував та опублікував десятки різножанрових збірок. Довідник В. Качкана про І. Хланту є деталізованим, до кожної збірки подано список назв творів, що ввійшли до неї, а також відгуки та рецензії на окремі видання. Окрім загального є тут і поділ тематичний: літературознавчі, мистецтвознавчі статті й рецензії, вступна стаття В. Качкана та післяслово В. Марка, іменний покажчик.

Діяльність В. Качкана пошановано багатьма відзнаками. У 1990 році він став першим лауреатом Республіканської премії в галузі публіцистики, отримавши її за розробку в періодичній пресі питань українського народознавства, згодом – лауреатом Премії імені Ярослава Мудрого в галузі науки і техніки (1995), Премії імені Василя Стефаника (1999), Премії імені Івана Франка (2000), Всеукраїнської премії ім. Братів Лепких (2003). Його визнано людиною десятиліття (2001); нагороджено Міжнародною премією ім. Воляників-Швабінських (США), медаллю Всеукраїнського товариства української мови «Просвіта» ім. Тараса Шевченка – «Будівничий України», орденом Архистратига Михаїла Української православної церкви Київського патріархату (2002); присвоєно почесне звання «Заслужений діяч науки і техніки України» (2006).

Учений є членом редколегій часописів «Українознавець», «Галичина», «Обрії», «Перевал», «Літопис Бойківщини»

(США – Україна), низки серійних публікацій енциклопедичного характеру.

На пошану відомого митця в Івано-Франківську вийшов науковий збірник «Світильник слова» (до 75-річчя від дня народження та 50-ліття творчої діяльності), до якого увійшли праці знаних науковців, письменників, журналістів, культурологів, митців. про творчість ювіляра, а також статті з різних сфер українознавства [15]. Збірник складається з двох розділів: 1. *Проростання зела* – про життєтворчість В. Качкана, його науковий, літературний, педагогічний та інший доробок; 2. *Крона українського дерева* – охоплює історико-культурологічну, літературно-філософську та мистецьку проблематику, що нею провідні вчені засвідчують своє ставлення до постаті ювіляра.

До славного ювілею митця підготовлено видання, що є підсумком його плідної багаторічної діяльності – тритомник праць. У 2015 році побачили світ перші томи: «Літературознавство, фольклористика» (т. 1) та «Історія, філософія» (т. 2) [7]. Готується і третій том: «Пресологія, публіцистика».

Побажаймо ж Володимирі Атаназійовичу й надалі трудитися на благо рідної України, повертаючи з небуття імена, прославляючи духовні надбання рідного народу, виховуючи нові, свідомі свого коріння, молоді покоління українців.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Володимир Качкан в літературно-критичному ореолі: фрагменти статей, рецензій, есеїв, нарисів, діалогів, листів. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2010. – 160 с.

2. Володимир Качкан – письменник, вчений, педагог, громадсько-культурний діяч : біобібліографічний покажчик / уклад. і авт. передм. М. М. Романюк. – Львів, 2010. – 32 с.

3. *Качкан В. А., Качкан О. В.* Екскурси і дискурси (українська історія, література, філософія, фольклористика, етнологія, пресологія в епіс-

толярному висвітленні: панорама проблеми) / В. А. Качкан, О. В. Качкан. – Львів, 2009. – 212 с.

4. *Качкан В. А.* Жива глина: Мандрівка в минуле та сьогоденне Опішного / В. А. Качкан. – Опішне : Українське народознавство, 1994. – 232 с.

5. *Качкан В. А.* Іван Хланта : біобібліографічний покажчик / В. А. Качкан. – Ужгород : Патент, 2008. – 458 с.

6. *Качкан В. А.* Михайло Павлик : літературно-критичний нарис / В. А. Качкан. – Київ : Дніпро, 1986. – 175 с.

7. *Качкан В. А.* На гребені думки : у 3 т. / В. А. Качкан. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2015. – Т. 1 : Літературознавство, фольклористика. – 396 с. ; Т. 2 : Історія, філософія. – 416 с.

8. *Качкан В. А.* Параска Хома : альбом / В. А. Качкан. – Київ : Мистецтво, 1983. – 95 с.

9. *Качкан В. А.* У творчій майстерні визначних етнологів : навч. посібник / В. А. Качкан. – Київ : Київський університет, 1993. – 86 с.

10. *Качкан В. А.* Українське народознавство в іменах : у 2 ч. / В. А. Качкан. – Київ : Либідь, 1995. – Ч. 2 : навч. посібник. – 287 с.

11. *Качкан В. А.* Хай святиться ім'я твоє: Історія української літератури і культури в персоналіях (XIX–XX ст.) / В. А. Качкан. – Львів, 2000. – Кн. 4 ; 2002. – Кн. 5 ; 2004. – Кн. 6–7 ; 2006. – Кн. 8–9 ; 2007. – Кн. 10.

12. *Качкан В. А.* Фольклористична та етнографічна діяльність Зенона Кузелі / В. А. Качкан // Народна творчість та етнографія. – 2003. – № 5–6. – С. 11–18.

13. Народні пісні в записах Осипа Маковея / упоряд., вст. ст. та прим. Качкана В. А. – Київ : Музична Україна, 1981. – 103 с.

14. Народні пісні в записах Михайла Павлика / упоряд. і приміт. В. Качкана. – Київ : Музична Україна, 1974. – 319 с.

15. Світильник слова : науковий збірник на пошану академіка Володимира Качкана (до 75-річчя від дня народження та 50-ліття творчої діяльності). – Івано-Франківськ : Вид-во Івано-Франківського національного медуніверситету, 2015. – 373 с.

16. *Semper tiro* : наук. збірник на пошану д-ра філол. наук, проф., акад. АН ВШ, засл. діяча науки і техніки України Володимира Качкана / за заг. ред. Романюка М. М. – Івано-Франківськ, 2010. – 432 с.